

Egy nemzetközi tudományos konferencia következtetései

1993. október 21-23 között a Krakkói Közgazdasági Akadémia figyelemreméltó nemzetközi konferenciát szervezett a "Postszocialista társadalmak átalakulása: elméleti perspektívák a jövőbeni kilátások az európai gazdasági és politikai változásokat illetően" címmel.

A konferencia témája meglehetősen szerteágazó volt, felölelte a kelet-európai átalakulás szinte valamennyi fontosabb problémakörét, az állam politikai, jogi, gazdasági, szociális funkcióinak legtöbb vitatott kérdését, a nemzetközi gazdasági integrációit és előadások hangzottak el az átalakulás elméleti összefüggéseiről. Az előadások és az azokat követő viták rendkívül gazdag és sokrétű mondanivalójából figyelemreméltó összefoglaló következtetéseket lehet levonni, amelyek sok tekintetben eltérőek a két-három évvel ezelőtt megfogalmazott és propagált, kelet-európaiak számára ajánlott megoldásoktól, követendő utaktól. Éppen ezért talán érdeklődésre tarthat számot ezek összefoglaló közreadása. Az "újdonság", hangsúlyeltolódás szinte minden fontosabb kérdésben tapasztalható volt. Különösen a következő kérdéskörökre érdemes külön kitérni: az állam szerepe, az átalakulás üteme, jellege, nemzetközi feltételrendszere, a privatizáció.

A konferencia előadói egy erős, hatékony állam kiépítését és aktív szerepvállalását igényelték és ajánlották a volt szocialista országoknak. Élesen kritizálták a neo-klasszikus közgazdasági iskola korábbi tanácsait, ajánlásait (amelyeket ezen iskolához tartozó közgazdászok "kezdetben javasoltak a posztkommunista elitek számára" (J.L. Campbell.) Az államnak nem *laissez faire* módján visszavonulni kell a gazdaságból, hanem újra kell definiálni a gazdaságban betöltendő szerepeit, és ez jelenti

például: a tudatos ipari és foglalkoztatási politika érvényesítését, új szabályozó apparátus létrehozását, jogi infrastruktúra megteremtését, megfelelő hitelek nyújtását annak érdekében, hogy hatékony működésre képes vállalatok csődbejutását a recesszió idején el tudják kerülni. Ahhoz, hogy e funkciókat az állam el tudja látni, "erősnek" kell lenni. Csak egy erős állam képes olyan politikai hatalmat, erőforrást és megbízható bürokráciát kialakítani, amellyel ellen tud állni az egyéni csoportérdekek egyoldalú érvényesítésének, amellyel meg lehet előzni a pusztító társadalmi-szociális konfliktusok kialakulását és amely lehetővé teszi, hogy az ilyen irányú állami politikák érvényesülhessenek, megvalósulhassanak. (J.L. Campbell) Különösen fontosnak tartották a megfelelő állami bevételek, a befolyásos, erős költségvetés biztosítását. A helyzet ironikus voltát minősítették azzal, hogy miközben egy pénzügyileg erős államra lenne szükség, az állam pénzügyi forrásai egyre csökkennek, e tekintetben az állam egyre gyengébb lesz. (Példaként idézték az állami bevételek romló behajthatóságát, az adó-eltitkolást, csalást.) Szigorú kritikával illették az állami beruházás-politikát. Elméleti és gyakorlati érvekkel is alátámasztották, hogy még a fejlett piacgazdasági országokban is államilag tudatosan irányított beruházási politikára van szükség, (különösen az infrastruktúra területén, de a termelő ágazatok stratégiai fejlesztéséhez kötődően is), ennek a hiányában volt szocialista országok számára egyetlen perspektíva marad: arra az útra lépni, amely a fejlődő országok sorába juttatja őket (Alec Nove.) Ebben a vonatkozásban felvetették az állami tervezés igényét és szükségességét, ami természetesen modern nemzetgazdasági tervezés lenne és példaként utaltak a francia tervezői tapasztalatokra, valamint a rendkívüli sikeresnek ítélt kínai példára. (Alec Nove, R. Delorme) A francia nemzetgazdasági tervezés példája kapcsán nem csak a tervezés rendkívül fontos koordináló szerepére, de a különböző érdekcsoportok közti (munkáltatók és munkavállalók közötti) konszenzus megteremtésére is utaltak. Azaz a tervezés nem csak közgazdasági, hatékonysági, de társadalmi konfliktusmegoldó szerepét is kiemelték. Kelet-Európában pedig egyikről sem célszerű lemondani. Mindenképpen szükségesnek tartották egy tudatos jövőkép kialakítását, és ezt mint cselekvési orientációt értelmezték.

Az erős állam és tudatos jövőkép alapján működő állam melletti érvelésük során mind a gyakorlati tapasztalatokat, mind a piaci-kudarccok elméleti igazolását (idézve a Public Choice Theory ide vonatkozó megállapításait) felsorakoztatták. Elméletileg például Hayeket éppen úgy utópistának tartották, mind Marxot. Bár mindkettőnek rendkívül nagyra értékelték tudományos elemzéseit, helyzetértékeléseit. (G.M. Hodgson.)

Az átalakulás ütemét illetően általában negatívan ítélték meg az úgynevezett "sokk-terápiát", a gyors forradalmi jellegű átalakulással szemben előnyösebbnek minősítették az "evolúciós, fokozatos fejlődést". (G.H. Hodgson) Egy ilyen fejlődési út követése megítélésünk szerint nem csak eredményesebb, hatékonyabb, kevésbé költség- és áldozat igényes, de gyorsabb is. A Schumpeter-által definiált egyes közgazdászok által preferált és Kelet-Európa számára is ajánlott (Kornai) "alkotó pusztítás" (creative destruction) receptjét felváltani javasolják a "pusztító alkotás" (Destructive creation) receptjével. (R. Delorme). Ezen utóbbinak a lényege az, hogy az új intézményeket a meglévő intézmények "elpusztítása" előtt kell létrehozni, azaz először létre kell hozni az új intézményeket és csak aztán kell a régiakat megszüntetni. Az "alkotó pusztítás" követése során az új intézmények létrehozása előtt történik a réginek megszüntetése és ez komoly zavarokat okozhat az új politikai és gazdasági célok megvalósítása során. (Lásd: a szovjet, illetve a kínai ellenpéldát: a gorbacsovi peresztrojktát nem volt kívül végrehajtani).

A nemzetközi politikai-gazdasági feltételeket rendkívül fontosnak tartották a kelet-európai átalakulást illetően. A fejlett országok támogatásának a fontosságát külön is aláhúzták. Elemezve a külföldi tőkebeáramlást (F. Bönkner) igazoltak: Németország messze a legnagyobb tőkeberuházó; Magyarországra és Csehszlovákiába áramlott eddig a legtöbb külföldi tőke (egy főre vetítve Magyarország áll az élen; ez vonatkozik segélyekre is.) E két ország kiemelt kezelése e tekintetben annak tudható be, hogy Magyarország lépett legelőször és viszonylag sikerrel a reformok útjára, Csehországban pedig a legkisebb mértékű a

külföldi eladósodás. Érdekes a segélyek megoszlása, ez követi a két-világháború közötti időszak hatalmi befolyásolása megoszlását: Németország főleg Magyarországot, Csehszlovákiát és Lengyelországot támogatja, Olaszország Albániát, Törökország Albániát, és Bulgáriát, Franciaország Romániát, az USA pedig a sajátos preferenciális ellátásban részesíti Lengyelországot (Ez utóbbi összefügg azzal is, hogy az USA különös szerepet szánt Lengyelországnak a szovjet-blokk felszámolásában). A konferencia dokumentumai a kelet-európai országoknak nyújtott segélyek nagyságát. "Papíron" (valamilyen jóváhagyott formában) ezek összege eléri a 38 md dollárt. (F. Bönkner). Ténylegesen azonban ennek csak egy szerény hányadát "hívták" le, kapták meg a kelet-európai országok. Így ez a segély nem mondható jelentősnek és távról sem összehasonlítható a II. világháború utáni Marshall-segéllyel. Ezek érdemi növelésére nem is lehet számítani: miként arra sem, hogy ezen országok, vagy közülük néhányan a közeljövőben, illetve a belátható jövőben tagjai lesznek az Európai Gazdasági Közösségnek. Miként egy előadásban (W. Streeck) elhangzott ez olyan költséggel, teherrel járna az EGK részére, amit azok nem tudnak, de nem is akarnak vállalni. (A spanyol, portugál és görög segítséget és támogatást is mind nehezebben viselik el.) Miként egyik előadó (W. Streeck) kifejtette, még gondolni sem mernek arra, hogy mibe kerülne számunkra ezen országok felvétele a közösségbe. Következésképpen realisan arra lehet számítani, hogy Kelet-Európa hosszú ideig kívül reked a fejlett - a keményen protekcionista - európai országok klubján, annak összes negatív következményeivel együtt (éleződő tartós piaci problémák, nemzetközi verseny, egyoldalú érdekirányítás stb.). Nyilvánvaló, hogy ezen helyzetnek a stratégiai következményeit a kelet-európai országoknak előbb vagy utóbb le kell vonni. Úgy tűnik, hogy ma még erre nem készültek fel, sem gazdaságilag, sem politikailag.

A konferencián felmerült az úgynevezett modellválasztás kérdése. E konferencián is nyilvánvaló volt, hogy nincs egyetlen kapitalista modell, szinte ahány ország, annyi modell létezik.

A közvéleménykutatási felmérések szerint a legtöbb kelet-európai ország a német és svéd példát szeretné követni. Kiemelték azonban azt, hogy a jelenben és a közeljövőben ennek nincsenek meg a realitásai. Ellenkezőleg: ezen országok példájának erőltetett követése több kárt okozhat, mint hasznot. Ezért hajlottak azon következtetés levonásának az irányába, hogy: nincs követhető konkrét modell, minden országnak magának kell kialakítani a "saját modelljét", azt ami adottságainak a leginkább megfelel. Ezt azonban nehezítik az előítéletek (a közvélemény megalapozatlan várakozásai egy ideális helyzet iránt) és a vezető elitek "dogmatikus" ragaszkodása az ú.n. fejlett nyugati modellhez. Az utóbbit erősítik gyakran az IMF, valamint egyes nyugati szakemberek tanácsai, ajánlásai is. A konferencia ezekkel szemben hangsúlyozta: Kelet-Európának alkotó adaptációra van szüksége és e tekintetben arra is lehetősége van, hogy új megoldásokkal gazdagítsa a történelmet. Mindenképpen célszerű lenne azonban elkerülni az inkonzisztenciát az adaptálásban. (Például ilyennek tartották azt, hogy Csehország a német bankrendszeret vette át, miközben a privatizációban főleg az angol példát követte).

A konferencián a korábbi várakozásokkal ellentétben reálisabban ítélték meg a kelet-európai privatizációs folyamatot. Egységes volt az a felfogás, hogy ez lényegesen hosszabb idő alatt valósulhat meg és valójában még a tulajdonok igen csekély hányada került magántulajdonba. Úgy is fogalmaztak, hogy lényegében még mindig az állami tulajdon a domináns, ami változott az elsősorban a tulajdonlás formája (Például Csehországban és Magyarországon). (D.Stark.) Az államnak továbbra is meghatározó szerepe és befolyása van a tulajdon hasznosítására, működtetésére. Ezen a helyzeten változtatni a közeljövőben nem is lehet. Igaz, a változtatás konkrét irányára és módjára is nagyon szerény javaslatok merültek fel.

Ami a szociálpolitikát illeti: egy hatékony, szociális konfliktusokat megelőző és kezelő szociálpolitika megteremtését egyértelműen igényelték. Úgy is fogalmaztak, hogy az államnak és a társadalomnak

a gazdasági racionalitás mellett a társadalmi igazságosságot, méltányosságot is képviselni kell. Az adott gazdasági körülményeket és lehetőségeket mérlegelve, azonban eléggé borulatóak voltak abban, hogy ezt milyen mértékben lehet megvalósítani.

Összefoglalva: a konferencia a neo-klasszikus közgazdasági iskolával szemben eltérő diagnózist és terápiát adott a kelet-európai országok átalakulására. A legújabb tények és fejlemények sok tekintetben alátámasztják ezeket. Az, hogy a tényleges fejlődés e terápia szerint alakul-e sokmindentől függ, többek között attól, hogy a kelet-európai országok mennyire lesznek képesek saját sorsukat alkotó módon befolyásolni, illetőleg ebben a nemzetközi körülmények mennyire támogatják, vagy korlátozzák ezen országokat. E konferencia tükrében azt azonban mindenképpen ésszerű lenne megfontolni, hogy nem kellene-e kritikailag átértékelni a korábbi neoklasszikus ajánlásokat, esetleg mielőbb szakítani a korábbi illúziókkal, irreális várakozásokkal, felfogásokkal.

Irodalom:

1. Frank Bönkner: External Determinants of the Patterns and Outcomes of East European Transitions.
2. John L. Campbell: Transformations of postcommunist fiscal systems.
3. Robert Delorme: A theoretical frame for the state and market issue in the process of socio-economic transformation in Central and Eastern Europe.
4. Paul G. Hare: The Role of Industrial Policy in Post-Socialist Economies.
5. Geoffrey M. Hodgson: The political economy of utopia.
6. Alec Nove: Investment - Achilles' Heel of reform models?
7. David Stark: Recombinant Property in East European Capitalism.
8. Wolfgang Streeck: From Market-making to state-building? Reflections on the political economy of European social policy.